

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОЦЕНЯВАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ИНДУСТРИАЛНАТА ФИРМА

Вяра Милушева¹

Резюме:

Разработването на бизнес стратегии за повишаване на фирмената конкурентоспособност би следвало да се основава на предшествашо оценяване на нивото на конкурентоспособността. Необходимостта от оценяване е продиктувана от желанието на изследователите да диагностицират прецизно причините, довели до едно или друго ниво на конкурентоспособност на фирмата.

Разнообразието от определения за същността на фирмената конкурентоспособност, различните виждания за факторите, критериите, показателите и методите затрудняват създаването на методика за оценка на конкурентоспособността на индустриалната фирма. В тази връзка статията има за цел да представи технология за оценяване на фирмената конкурентоспособност, която притежава висока степен на гъвкавост и адаптивност и подпомага изследователите при създаването на такъв тип методики.

Ключови думи: оценка на конкурентоспособността; подход на оценяване; индустриална фирма

JEL: L00

WORKFLOW FOR EVALUATING INDUSTRIAL COMPANIES' COMPETITIVENESS

Vyara Milusheva²

Abstract:

Development of business strategies for enhancing company competitiveness should be based on prior evaluation of competitiveness level. The need for evaluation stems from the desire of researchers to diagnose precisely the reasons which have led to a particular level of company's competitiveness.

The variety of definitions of the nature of company's competitiveness, the various views on the factors, criteria, indicators and methods make it difficult to create a methodology for evaluation of industrial companies' competitiveness. In that regard, the article aims to present a workflow for evaluation of company's competitiveness which possess a high degree of flexibility and adaptability and supports researchers in the creation of this type of methodologies.

Keywords: evaluation of competitiveness; evaluation approach; industrial company

JEL: L00

¹ Доц. д-р Вяра Милушева, катедра „Индустриален бизнес“, УНСС-София, vyara_milusheva@unwe.bg

² Assoc. Prof. Vyara Milusheva, PhD, Industrial Business Department, UNWE-Sofia, vyara_milusheva@unwe.bg

Увод

Оценяването е процес на регистрация, събиране, анализ и обобщаване на информацията за фирмените резултати. Същността, заложена в смисъла на понятието, изисква оценяването на конкурентоспособността на индустриалната фирма да се осъществява по етапи в интегрирана форма, за да се разглежда като процес.

Оценката на конкурентоспособността е важен за взимането на управленски решения процес. Това е предпоставка за търсене на най-ефективния и добре организиран процес, който да бъде практически приложим. В икономическата литература най-често срещаните понятия, които се използват, са: технология за оценка, задачи, алгоритъм. Общото във вижданията е преливането и/или смесването на организационните дейности по осъществяване на процеса с методически стъпки и/или етапи на методиката. Това дава основание да се отбележи, че процесът по оценяване на конкурентоспособността на индустриалната фирма включва в себе си както организационни дейности по осъществяване на самата оценка, така и методическия подход. Практическото осъществяване на оценката изисква да се прави разграничение между организацията на работа и елементите на методиката.

Различни са вижданията и по отношение на обхвата от методическите компоненти. Това дава основание да се предлагат и да се търсят и други подходи за оценка на конкурентоспособността, които да включват в себе си технология на оценяването, което да бъде максимално гъвкаво и приложимо при фирми с различно производство. Това означава, че предлаганите в бъдеще методики трябва да могат да бъдат адаптируеми чрез промяна в производствените показатели спрямо спецификата на производство. Логиката, която се следва, е осъществяваната оценка да дава възможност за анализиране на получените резултати, от които да се получи информация за състоянието на фирмата, конкурентния ѝ статус, информацията за конкурентите, техните силни и слаби страни, и на тази основа да се обосноват действията на мениджмънта в посока повишаване на конкурентоспособността. В тази връзка от значение са начините и средствата, чрез които ще се осъществи оценяването.

Към настоящия момент все още не съществува универсален подход (методика) за оценка на конкурентоспособността на фирмата. Това произтича от

трудностите при определяне на показатели (индикатори) или система от показатели за оценка на конкурентоспособността. Съобразяването на показателите със спецификата на дейността на оценяваните обекти, включително и тяхната големина, прави избора на показатели изключително сложен, което е причина за разработването на методики, които да включват различен инструментариум за оценка на конкурентоспособността на фирмите.

От всичко казано до тук може да се обрисова следната сложна ситуация, с която трябва да се справят изследователите на фирмената конкурентоспособност:

От една страна е многоаспектната категория конкурентоспособност, за която все още отсъства общоприета дефиниция, което затруднява избора на показатели, индикатори, методи за измерването ѝ.

От друга страна са фирмите със своята сложна характеристика. Най-общо казано фирмата (организацията) представлява система от елементи и връзки. Тази система в своето начало се проектира от мениджърите по начин, който би следвало да хармонизира елементите ѝ. Тя, системата, освен да се проектира, може да се и препроектира в случай на необходимост при промяна на вътрешните или външните условия, в които функционира. Осъществяването на трансформационни процеси във фирмата, нейното препоректиране в най-голяма степен се свързва с целите на удължаване на жизнения ѝ цикъл. Това е една от предпоставките за постигане на ефективност, която сама по себе си способства за конкурентоспособността на фирмите. В научната литература [1] е посочено, че за да удължи жизнения си цикъл, фирмата трябва да внася повече ресурси за своите трансформационни процеси, което най-често се свързва с усвояването на нови продукти или технологии във фазата на „насищане”. Това дава възможност на фирмата да започне нов жизнен цикъл, т.е. фазите на „спад” и „ликвидация” да бъдат избегнати. В тази връзка може да се направи изводът, че в *своето развитие и/или разширяване на дейността си фирмите формират нови специализирани функции*. Развитието на фирмите на практика е свързано с постигане на висока и устойчива във времето конкурентоспособност. Това означава, че разработването на универсален подход с константно дефинирани в него показатели, който да е приложим за фирми от различни сектори и с различна големина, е изключително сложна задача, която винаги ще среща определен скептицизъм в научните среди.

Посочените до момента характеристики на конкурентоспособността, множеството методи за нейното изследване, организационната сложност на фирмите, като системи, и различните фирмени характеристики от гледна точка на предмета на дейност дават абсолютното основание да се направи изводът, че не е необходимо да се търси универсална методика.

Необходимо е по-скоро да се търси универсална *технология за оценка на конкурентоспособността*, която да бъде *гъвкава и адаптивна* по отношение на нуждите на практиката. Технология за изследване на конкурентоспособността на индустриалната фирма, която може:

- да добавя или да изключва показатели в зависимост от големината и предмета дейност на фирмата;
- да позволява адаптация на показателите в зависимост целите на изследването,
- да позволява оценяването на конкурентоспособността на фирмата като цяло;
- да дава възможност за измерване само на точно определено конкурентно предимство или няколко предимства.

Оценката трябва да позволява да се определи конкурентната позиция на фирмата в отрасъла, да могат да се правят сравнения с други фирми. Получената оценка за нивото на конкурентоспособността трябва да се основава на система от *показатели*, които да бъдат *количествено определени*. Същевременно системата от показатели (индикатори) да бъде включена в един обобщаващ показател (индекс). В най-общ план оценяването трябва да дава възможност да се определи конкурентният статус и конкурентният потенциал.

От всичко казано до тук може да се изведе следният извод относно технологията на оценяване на конкурентоспособността на фирмата: най-важните нейни характеристики са *гъвкавостта и адаптивността* ѝ по отношение на системите от показатели, които могат да бъдат включвани в нея. Технология, която притежава тези две основни характеристики, е универсална по отношение на алгоритъма по оценяване. *Такава е технологията, заложената в гъвкав адаптируем модел за оценка на конкурентоспособността на индустриалната фирма (Versatile plug-in competitiveness assessment model) [2]*, представен по-долу. Оценката в предложения модел се основава на показатели, произтичащи от отделните фирмени функции, които съставляват

вътрешнофирмената среда. Този модел е фокусиран върху факторите, които мениджмънтът на фирмата може да управлява. В модела фирмените функции са обособени в модули, а показателите във функциите (по принцип) се явяват подмодули.

Изследователите могат да избират:

- всички модули (на базата на заложените в модела);
- определени модули в зависимост от целите на изследването;
- да избират подмодули в основните модули.

Въпреки възможността изследователите да избират модули и подмодули в модела за оценка, добре би било да се дефинират основните, ключовите показатели от всяка функция за оценка на конкурентоспособността на индустриалната фирма.



Фиг. 1

Гъвкав адаптируем модел за оценка на конкурентоспособността на индустриалната фирма (Versatile plug-in competitiveness assessment model)

Модел на автора

Оценката на конкурентоспособността на индустриалната фирма се основава на оценка на факторите на външната среда и на гъвкав адаптируем модел. Моделът за оценка на вътрешната среда на фирмата се състои от два основни компонента: *оценка на конкурентоспособността на продукцията* и *комплексна оценка на основните бизнес дейности (функции) на фирмата, които определят нивото на нейната конкурентоспособност*. На практика двата съставни компонента са взаимосвързани. Важна особеност на модела е изискването оценяването на конкурентоспособността на продукцията да присъства задължително. При оценяването на конкурентоспособността на микро фирми, това може да бъде единствения оценяван модул.

При процеса на оценяване на вътрешната бизнес среда изследователите могат да добавят различни подмодули в модулите. На практика колкото повече се обогатява моделът, толкова по-надеждна е оценката на конкурентоспособността. Това обаче е за сметка на голямото количество данни, което трябва да бъде обработено. Появяват се трудности, свързани с набиране на информацията, и се увеличава времето, ресурсите и средствата за реализиране на изследването. Това дава основание да се разграничат два типа подмодули:

- Първият – тези, до които фирмите имат лесен достъп – това е информацията от счетоводните и статистическите отчети. За достъп до тази информация не е необходимо фирмите да отделят средства. В тази група могат да се включат и подмодули, информацията за които се набавя от анализи, осъществени от самата фирма.

- Вторият – подмодули, за чието съдържание фирмите трябва да предвидят средства за достъп до масиви с база данни за фирмите конкуренти и/или да възложат на външни консултанти тази дейност (възможно е целият процес по оценяване да се възложи на външни за фирмата експерти, специализирани в тази област).

Изследването на конкурентите трябва да бъде насочено към същите области, които са избрани за оценяване в модела. Това осигурява сравнимостта на резултатите. Например, удобен инструмент за сравняване на възможностите на фирмата и нейните основни конкуренти е изграждане на многогълник за конкурентоспособност, което е графичен изглед на оценките за положението на

фирмата и конкурентите в най-значимите области на дейност, изобразени като вектори-оси.

Друга важна особеност на предложения модел за оценка на конкурентоспособността на индустриалната фирма е, че добавянето на модули и подмодули оказва влияние върху теглата на значимост за всеки един от тях. Добавянето на повече модули намалява значимостта на модулите в общата оценка. Такъв е принципът и за подмодулите във всеки модул. Броят на оценяваните подмодули и техните характеристики трябва да бъде оптимизиран, за да дава възможност за вземане на управленски решения.

Сложността и многоаспектността на проблематиката, както и липсата на общоприети подходи за оценка на конкурентоспособността на фирмата, позволява в предложения модел да се включват изследвания, подходи на различни автори.

Подходящ инструментариум за такъв тип изследвания може да бъде *математическо моделиране*, което дава възможност да се идентифицират особеностите на функционирането на изследваните обекти и да се прогнозира бъдещото им поведение при промяна на параметрите.

Преди да се определи обобщаваща оценка за конкурентоспособността на индустриалната фирма е необходимо да се определят бални оценки на съответните подмодули, като се използват формулите [3]:

В случаите, *когато се оценява и сравнява конкурентоспособността на голям брой фирми*, с цел определяне на относителната им позиция (ранга им):

$$(1) \text{BO}_{ik} = 6 * \frac{(\text{CT}_{ik} - \text{CT}_{i \min})}{(\text{CT}_{i \max} - \text{CT}_{i \min})} + 1, \text{ където:}$$

BO_{ik} – балова оценка на i -тия показател за k -тата фирма;

CT_{ik} – стойност на i -я показател за k -тата фирма;

$\text{CT}_{i \max}$ и $\text{CT}_{i \min}$ – съответно максимално и минимално значение (стойност) на i -тия показател за цялата съвкупност от анализирани фирми.

В случаите, *когато се оценява и сравнява конкурентоспособността на само две фирми* (например при сравняване с основния конкурент), фирмата с

по-високо значение (стойност) на подмодула получава бална оценка 7, а оценката на другата фирма се определя по формулата:

$$(2) \text{ БО}_{ik} = 6 * \frac{\text{CT}_{ik}}{\text{CT}_{imax}} + 1$$

Определят се и коефициенти на значимост на отделните под модули. Те показват различното им относително значение за величината на съответния модул. Определянето им може да стане по три начина:

- по експертен път от членове на изследователски екип;
- чрез проучване на мнението на анкетирани мениджъри;
- в резултат на емпирични изследвания.

Независимо по кой от тези начини ще бъдат определяни, при тяхното количествено измерване трябва да се има предвид, че сумата на коефициентите на значимост на всички под модули на даден фактор трябва да е 1.

По същия начин се процедира по отношение на модулите при изчисляването на обобщаваща оценка. В крайната обобщаваща оценка е необходимо да се включи и оценката на външната среда на фирмата.

Заклучение

Може да се каже, че технологията на оценяване на конкурентоспособността е с изключителна важност за осъществяваните изследвания. Възможността технологията да е гъвкава и адаптивна дава възможност на изследователите да избират ключови параметри. Изборът на подходяща технология за оценка на конкурентоспособността позволява разработването на стратегии за повишаване на конкурентоспособността на индустриалните фирми.

Литература:

- [1] Хаджиев Кр., Модели на организационно съвършенство”, НБУ, 2013
- [2] Милушева В., Оценка на конкурентоспособността на индустриалната фирма, Изд. „Екобелан”, П. 2020

[3] Велев М., Оценка и анализ на фирмената конкурентоспособност, „Софттрейд”, С., 2004;

Милушева В., Възможности за повишаване на конкурентоспособността на фирми от цветната металургия, Изд. „Екобелан”, 2020;

Милушева В., Възможности за повишаване на конкурентоспособността на индустриалната фирма (по примера на „КЦМ” АД, „Аурубис България” АД, „Асарел-Медет” АД), С. 2013